

Nikola ŽUTIĆ

Institut za savremenu istoriju, Beograd
nikolazuticisi@gmail.com

https://doi.org/10.18485/ikum_nbartulovic.2023.ch4

IDEOLOGIJA I POLITIKA NIKE BARTULOVIĆA 1918–1941.

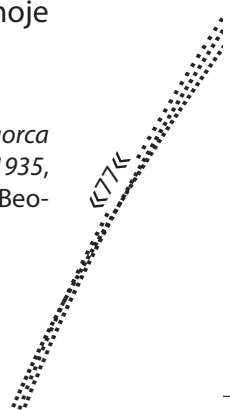
Sažetak: U radu izlažem suštinu Bartulovićeve liberalne ideologije i politike, koja se ispoljavala kroz jugoslovenske nacionalne organizacije s kojima je bio povezan, kao i naučnu (dokumentarnu) reviziju krivotvorene istorije o Bartuloviću. Vršena je rekonstrukcija (revizija) istorije na ideološkom osnovu u raznim istorijskim epohama koje je obuhvatao životni put Nike Bartulovića.

Gljučne riječi: ideologija, Bartulović, jugoslovenski sokoli, Orjuna, četnici, Narodna odbrana, Jadranska straža, masoni, Viktor Novak, Đuro Vilović, Tomaž Masarik

Prije svega odajem priznanje ideji organizatora ovog naučnog skupa da se obnovi sjećanje na velikog dalmatinskog književnika, filozofa i historičara Niku Bartulovića, čime se vrši njegova neophodna rehabilitacija. Izgleda da se u posljednje vrijeme nešto pokreće u tome smjeru u štampanim i elektronskim medijima, bar kad je u pitanju područje Srbije. O Bartuloviću sa srpske (preciznije: srbijanske) strane nije napisano gotovo nijedno historiografsko ni književnoistorijsko djelo sve do vremena, moram skromno pomenuti, pojavljivanja moje četiri knjige iz 2010/11. godine (na oko 1.700 strana).¹

---

¹ Nikola Žutić, *Niko Bartulović – rimokatolik četnik: od liberala antiklerikalca i antikomunista do ravnogorca antifašiste*, knj. I, Beograd 2010; *Ideologija i politika Nike Bartulovića – knjige, članci, kritike i polemike 1911–1935*, knj. II/1, Beograd 2010; *Ideologija i politika Nike Bartulovića – članci, kritike i polemike 1935–1941*, knj. II/2, Beo-

Najviše krivotvorenja, ideološkog i političkog, vezano je za Bartulovićevu učešće u jugoslovenskim nacionalnim organizacijama, koje su predstavljane fašističkim, hegemonističkim, velikosrpskim – i to od jugoslovenskih komunista, rimokatoličkih klerikalaca, velikohrvatskih ideologa, Nikinih srpskih neistomišljenika (npr. Milana Ćurčina). Radilo se uglavnom o liberalnim antiklerikalnim jugoslovenskim organizacijama kao što su to bili Jugoslovenski sokoli, Orjuna, Jadranska straža, Narodna odbrana, Udruženje Jugoslovenskih četnika, Kolo srpskih sestara i druge.

Sokolsko jugoslovenstvo Nike Bartulovića

Kao jugoslovenski revolucionarni omladinac Bartulović je uoči Velikog rata bio aktivan u hrvatskom i jugoslovenskom (sveslovenskom) Sokolu. Sve misli jugoslovenskih omladinskih nacionalista u tom trenutku bile su usmjerene na Vidovdanski kongres u Beču i Sveslovenski sokolski slet u Ljubljani, koji je bio predviđen za avgust 1914. godine. Jugoslovenski nacionalisti, prema kazivanju Bartulovića, vrlo živo su agitirali za taj slet jer su i oni sami činili jezgro antiaustrijskog jugoslovenskog sokolskog pokreta.

Zbog ovoga su napadi habzburških vlasti bili usmjeravani ponajviše na srpsko-hrvatsko-slovenačko sokolstvo kao liberalni nacionalno-oslobodilački pokret, koji je djelovjezbom pokrivaio svoj pravi cilj, tj. oslobođenje i ujedinjenje južnoslovenskih zemalja u jednu cjelinu. U insceniranim „veleizdajničkim procesima“ na optuženičkim klupama redovno su se nalazili liberalni i antidinastički sokoli, zbog rada na odvajanju južnoslovenskih zemalja od Monarhije, i na njihovom priključenju Kraljevini Srbiji.²

---

grad 2010; *Istorijsko u književnosti Nike Bartulovića – autobiografsko ideološko-političko u romanima, dramama i pripovjetkama*, knj. III, Beograd 2011.

2 O sokolstvu vidjeti Žutić 1991.

Upravo je ovako izražena jugoslovenska klima u sokolstvu uticala na mladog Niku Bartulovića da se angažuje u jugoslovenskom nacionalnom pravcu, i da s posebnom simpatijom prati jugoslovenski liberalni i antiklerikalni rad novih organizacija koje su se stvarale s jugoslovenskim ujedinjenjem.

Bartulović u Orjuni

Poslije jugoslovenskog ujedinjenja Bartulović se iskazao kao jugoslovenski integralista – orjunaš, u novoj Organizaciji jugoslovenskih nacionalista, od 1921. do 1926. godine. U jugoslovenskoj historiografiji i književnoj publicistici o Organizaciji jugoslovenskih nacionalista (Or-ju-na) nedovoljno se, i pritom subjektivno pisalo kao o terorističkom, pa čak i fašističkom pokretu „jugofašista“.

Književni historičar, Zagrepčanin Branimir Donat, Orjuna je opisao kao „nepartijsku ali u biti fašistoidnu organizaciju“, odnosno, organizaciju kojoj „temelji nisu demokratske naravi već terorističke“. Orjuna je, po Donatu, ostala vezana „uz fantome svoje fašistoidne ideologije“, pa iz Orjunine fašistoidne prošlosti izvlači Bartulovićev tobožnji četnički fašizam.

Donat je Bartulovićeve „jugonacionaliste“, „jugaše“ i „orjunaše“, kako ih je zvao, posmatrao kao eksponente ideja centralističkog jugoslovenstva, koje se kristalisalo u „crnu gvalju četništva i misli noža i osvete“. Sa ovakvim Donatovim crnim opisom, u istu „krvoločnu“ ravan s Bartulovićem posredno se stavljaju i najveći umovi liberalne (masonske) jugoslovenske misli – „ortodoksni Jugosloveni“ Ivo Andrić, Viktor Novak, Vladimir Ćorović, Grga Novak, Gustav Krklec, Milan Marjanović, Aleksa Šantić, Oton Župancić, Vasilj Popović i drugi pravovjerni Jugosloveni (Žutić 2010 II: 3).

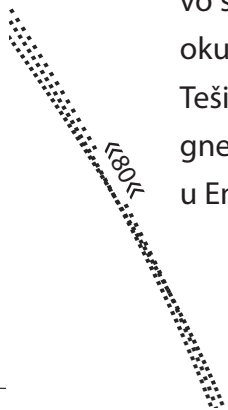
U radu „Niko Bartulović hrvatski pisac – apologet Orjuna i četničke ideologije“ (Donat 1998), Donat Bartulovića tendenciozno predstavlja kao bezvrijednog apologetu integralno

K79K

jugoslovenskih organizacija, iako je istina da je Bartulović, s vremenom, u određenoj mjeri evoluirao od jugoslovenskog integralizma preko realnog es-ha-es jugoslovenstva, pa do „sporazumaškog“ mačekovskog antijugoslovenstva (prihvatajući činjenično stanje zbog spasavanja bilo kakve Jugoslavije, poslije stvaranja Banovine Hrvatske kao konfederalnog dijela Jugoslavije). Ratnu ideologiju Jugoslovenske vojske u Otadžbini prihvatao je sa jugoslovenskih pozicija, suprotno od književnika Đure Vilovića, koji je podupirao srpstvo splitskih četnika i Jugoslovenske vojske u Otadžbini (Žutić 2013: 14).

Međutim, i sa srpske strane imali smo Bartulovićeve ideološke kritičare, na čelu sa ideološki konjunkturnim književnim historičarem dr Gojkom Tešićem. U napomenama uz prvu knjigu *Zli volšebnici – polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917–1943* (Tešić 1983), Tešić ističe da su u njegovom izboru zastupljeni i autori koji su „u toku rata saradivali sa okupatorima ili su i sami bili protivnici NOP-a“. Pritom je ukazao „na tamne strane“ političkih i stvaralačkih biografija nekolicine autora u svom izboru. Na prvom mjestu istakao je Niku Bartulovića kao saradnika četničkog pokreta, koji je, navodno, poginuo 1943. godine (!) (što je proizvoljni falsifikat jer koristi krivotvorinu u *Enciklopediji Jugoslavije* o Bartulovićevoj pogibiji i pripadnosti fašističkoj ideologiji).

Kao takve Tešić navodi i Ratka Parežanina, kao pripadnika Ljotićevskog pokreta, zatim Simu Pandurovića, koji je „u toku rata bio član namesničke uprave Kolarčevog narodnog univerziteta“, Svetislava Stefanovića, koji je još prije rata, „tridesetih godina, bio izrazito pro-fašistički orijentisan“ kao saradnik *Ideja*, Ljotićeve *Otadžbine*, a „tokom rata saradnik gotovo svih kvislinških novina“; Tešić ga pominje i kao „komesara Srpske književne zadruge pod okupacijom“, pa na kraju navodi da je 1944. strijeljan zbog saradnje s okupatorom... itd. Po Tešiću, „tamnu stranu političke i stvaralačke biografije“ nosi čak i Miloš Crnjanski zbog benigne optužbe da je bio urednik „desničarskog lista *Ideje*“ 1934–1935, i što je u toku rata živio u Engleskoj.

Međutim, poslije „gašenja komunizma“ kod Tešića nastaje ideološki obrt u građanskom pravcu. Naime, s tzv. demokratskim promjenama 1990. Tešić počinje da blagosilja Niku Bartulovića i uzdiže njegov monarhizam. Rehabilitacioni skupovi o Bartuloviću i drugovima, koje je pokrenuo upravo dr Gojko Tešić, organizovani 2014/15. u Francuskoj 7, pod naslovom „Utuljena tradicija – proganjeni i streljani pisci“, rehabilitovali su književnike stradalnike koje je, početkom osamdesetih, isti taj Tešić negativno predstavljao.

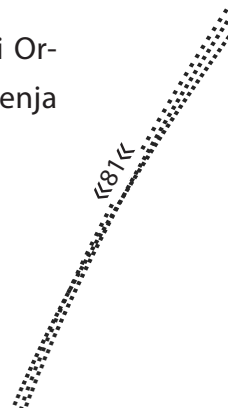
Inače, u svojim književnim radovima, člancima, prikazima, polemikama Bartulović je nastojao da piše objektivno, nije štedio ni najintimnije prijatelje i ideološke i političke istomišljenike. S druge strane, takođe britko polemíše s ideološkim protivnicima (klerikalcima, frankovcima, mačekovcima, „plemenskim“ srpsko- hrvatskim nacionalistima)...

Međutim, pred pojavama jugoslovenstva, i njegovim tumačima, Bartulovićeva kritička oštrica otupljuje zbog njegovog pristrasnog stava prema takvim tumačima, koje je posmatrao u svoj njihovoj čednosti i nacionalnom čistunstvu, ne osjećajući da se iza njihovog prividnog i deklarativnog jugoslovenstva ponekad skrivao pragmatični cilj, ostvarivanje mitoloških velikohrvatskih (rimokatoličkih) ciljeva. Jugosloveni su u njegovim nacionalnim opisima bili Štrosmajer, Rački, Starčević, Ante Trumbić, Stjepan Radić, Edo Bulat, Leončić i drugi.³ Identitet hrvatstva (tzv. starog etničkog hrvatstva), s druge strane, nesvjesno ili iz neznanja ostvarivao se i preko realnog liberalnog jugoslovenstva Bartulovićevih istomišljenika (kao što su bili Ferdo Šišić, Viktor Novak, Milan Marjanović, Vladimir Ćorović, Vasilj Popović i drugi) koji su, takođe svjesno ili nesvjesno (ili po ubjeđenju), propagirali staro mitološko hrvatstvo.

Navedeni su ovakvu propagandu vršili već od vremena kada su postali poklonici Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjune), koja je i sama postala žrtva krivotvorenja

---

3 Vidjeti Bartulovićeve članke i polemike objavljene u *Javnosti* (Žutić 2010 III).

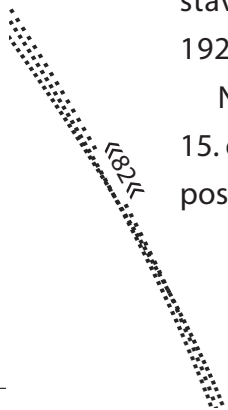

sopstvene ideološke suštine. Među rijetkim historiografskim radovima o Orjuni ističem članak dr Branislava Gligorijevića o tzv. profašističkim pokretima u Kraljevini Jugoslaviji, u kome je liberalna organizacija integralnih Jugoslovena – Orjuna, slično kao i kod Donata, dobila totalitarno fašističko ideološko obilježje (Gligorijević 1986). Fašističkom i terorističkom Gligorijević je proglasio i Srnao, omladinsku organizaciju Srpske stranke (jedina sa pridjevom srpska, koja se borila protiv jugoslovenstva a za opstanak državne tradicije pobjedničke Srbije).

Kao poklonici radikalnog jugoslovenskog nacionalizma orjunaši su nastupali sa pozicija kosmopolitskih, opštečovječanskih ideala, slično kao i organizacije Jugoslovenskih sokola, Jadranske straže, Narodne odbrane i Jugoslovenskih četnika. Njihovo osnovno geslo glasilo je: „Udružiti sve naše sile za nešto više, uzvišenije i opštečovječansko“ (liberalno-masonski kosmopolitizam, kao i kod Sokola). Zbog ostvarenja kosmopolitskog cilja, u prvoj, užoj fazi preko jugoslovenstva, orjunaši su se zalagali da što više gledaju u „svijetlu budućnost“, kako bi se što manje zagledali u prošlost, koja je, po njima, dijelila i udaljavala „es-ha-es“ narode od jugoslovenstva (Čičin Šain 1921).

Orjunin list *Pobeda* pisao je hvalospjeve o uspješnoj saradnji Orjune i srbijanske Narodne odbrane, koja je u Kraljevini SHS postala istaknuta jugoslovenska nacionalna organizacija. List *Pobeda* je Narodnu odbranu i Organizaciju jugoslovenskih nacionalista predstavljao kao dve organizacije sa istim krajnjim ciljem, dve organizacije koje u radu jedna drugu upotpunjuju. Naime, Narodna odbrana je organizacija kojoj je u dužnost stavljeno da svim sredstvima brani i odbrani Jugoslaviju i jugoslovensku naciju (N. O. 1922).

Ne treba zaboraviti da je „Himnu Orjuni“ spjevao srpski nacionalni pjesnik Aleksa Šantić 15. oktobra 1921. godine. U Orjuni je aktivno djelovao književnik dr Mirko Korolija (kasnije je postao i njen predsjednik), koji je napisao pjesmu „Jugana, vila najmlađa“, posvećenu naci-

onalnoj omladini, i „kojom je 15. oktobra 1921. otvoreno Narodno kazalište u Splitu“, na čelu s intendantom Nikom Bartulovićem.⁴

Orjuna se, dakle, borila protiv „plemenskih“ omladinskih organizacija jer su ugrožavale njezin nacionalni uzor nedjeljivog integralnog jugoslovenstva. Protiv Orjune je naročito djelovala Jugoslavenska nezavisna narodna omladina, koja je svoju pravu velikohrvatsku nacionalnu ideologiju skrivala pod jugoslovenskim plaštom. Naime, s vremenom će od nje nastati Hrvatska nacionalna omladina (Hanao), zavisna od dr Ante Trumbića, koji će od konjunkturog lažnog jugoslovenskog nacionaliste vremenom postati ideolog frankovaca. Bartulović je procijenio da je tada nastala „prva omladinska franko-furtimaška organizacija“ koja je djelovala protiv Orjune, i koja je davala ideje ostalim protivnicima Orjune da „stvaraju svoje garde sa raznim nazivima (HANAo, SRNAo, SLONAO itd.)“. Početkom avgusta 1921. dolazi do sukoba orjunaša sa rimokatoličkom tjelovježbenom organizacijom Orlova.

U jugoslovenskoj historiografiji (Žutić 2010 II) slabo se zna da je Orjunu podržavalo vođstvo liberalne Demokratske stranke na čelu sa Svetozarom Pribićevićem i Ljubom Davidovićem, koji je bio pristalica i jugoslovenskih četnika Ilije Birčanina i Koste Pećanca (koji su vodili Udruženje jugoslovenskih četnika u Kraljevini Jugoslaviji). Orjunu su podržavali i pozdravljali i tadašnji predsjednik Narodne skupštine, demokrata dr Ivan Ribar (otac Ivin), demokrata (samostalni) Svetozar Pribićević, Juraj Biankini, sokolski vođa mostarskog seoskog sokolstva Stevan Žakula i drugi.

Orjunaši su, kao što je napomenuto, bili i nepomirljivi protivnici Srnao (borila se za očuvanje nacionalnih znamenja Kraljevine Srbije), koju je jugoslovenska historiografija pogrešno

---

4 U vrijeme stvaranja i početnog rada Orjune Niko Bartulović je, dakle, imenovan za prvog intendanta Narodnog kazališta u Splitu, na kojoj je poziciji bio od 1921. do 1926. godine. Tokom života u Splitu, do odlaska u Beograd, bio je potpredsednik Direktorija Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjuna), a potom je u dva sreza biran za oblasnog poslanika.

prišivala uz Narodnu radikalnu stranku Nikole Pašića. Treba istaći da su oni bili samo omladinska organizacija minorne Srpske stranke Koste Novakovića, Srpske nacionalne organizacije Đorđa Čokorila i Srpske ratničke stranke.⁵

Treba istaći da se Srnao pojavila 1922, poslije osnivanja Hanao i Orjune, kao reakcija na pojavljivanje tih antisrpskih organizacija... Da bi se pronašao argument za velikosrpstvo narodne Radikalne stranke, uz nju je „prikačena“ Srpska nacionalna organizacija, koja je, s druge strane, zauzela neutralnu ili čak protivnu poziciju prema Pašićevom „srpskom radikalizmu“, koji je u stvari ispoljavao tzv. režimsko troplemeno jugoslovenstvo (Gligorijević 1964).

Iako je proglašena fašističkom organizacijom, Orjuna je u stvari sprovodila samo kulturne akcije širom Jugoslavije, a naročito u Splitu i Dalmaciji. Javna kulturna predavanja su u ime Orjune držali jugoslovenski nacionalisti. Naročito je aktivan bio Bartulović, „najbriljantniji jugoslovenski konferansijer“, koji je u Splitu i Sinju govorio o jugoslovenskom nacionalizmu, i nacionalizmu „slepog dobрудžanskog junaka“ kapetana Luje Lovrića, koji je „u dva navrata od orjunaša vođen da duž cijele Dalmacije drži propagandne nacionalne jugoslovenske govore, i o epopeji stradanja srpske vojske i naroda“.

U radu Orjune Niko Bartulović je intenzivno počeo da učestvuje januara 1923. godine. U aprilu 1923. kooptiran je u Centralni odbor. Naročito aktivan bio je u pripremama za Kongres, planiran za 1. decembar 1923. godine, na praznik državnog ujedinjenja. Među glavnim referentima bio je i Niko Bartulović; izložio je rad „Ideologija i taktika“. Njegov referat jednoglasno je prihvaćen kao „baza pokreta“, a jednoglasno je prihvaćena i rezolucija kao zaključak

---

5 U srpskoj i jugoslovenskoj historiografiji, preko propagande komunista, frankovaca, HSS-a, naci-fašista i Rimske crkve, izjednačavano je jugoslovenstvo sa tzv. velikosrpstvom. Međutim, „velikosrbi“ i Jugosloveni pripadali su politički suprotstavljenim taborima. Sukobi Organizacije jugoslovenskih nacionalista (Orjune) sa srpskim organizacijama (Srpska nacionalna omladina – Srnao, Srpska narodna organizacija – „čokorilovci“, Ratnička stranka) bili su pojačanog intenziteta (vidjeti Žutić 2015).

iz Bartulovićevog referata.⁶ Zbog izuzetnog značaja ovog rada za ideologiju jugoslovenstva, ljubljanski oblasni odbor Orjune štampao je Bartulovićev referat u posebnoj brošuri. Poslije uspješnog nastupa na Kongresu Bartulović je biran za potpredsjednika novog Direktorija, dok je predsjednik postao dr Ljubo Leontić (koji će kasnije prići splitskim komunistima). U Prestolničku sekciju Orjune u Beogradu izabrani su četnički vojvoda Dobrosav Jevđević i dr Mogorović (Bartulović 1925: 111–113).

Bartulovićeva Orjuna i Jugoslovenski četnici

Orjuna je, dakle, saradivala sa svim liberalnim jugoslovenskim organizacijama. Tako je na sastanku ovlašćenih predstavnika Udruženja jugoslovenskih četnika i Direktorija Orjuna u Splitu, 1923, postignut potpun sporazum o jedinstvenom nastupanju. U potpisu: za Direktorij Orjune književnik Korolija, Ćiro Čičin Šain iz Splita, za Udruženje četnika: vojvode Trifunović Birčanin, Cvetković i Ristić.⁷

Jedinstveno djelovanje Orjune i Jugoslovenskih četnika bilo je komunističkim, rimokatoličkim (hrvatskim) istoričarima pokazatelj da se radi o fašizmu tih organizacija, iako su one bile zadojene ideološkim liberalizmom, ali se izvlačio zaključak, u konačnici, da je tzv. ravnogorski fašizam uzročnost (utemeljenje) imao u Orjuni. Takav slijed isticali su u svojim radovima pomenuti književni istoričari Ivan Bošković, Branimir Donat i drugi.

Ne treba zaboraviti da su Orjuni u Srbiji pristupili „poznate četničke vojvode i junaci“ Ilija Trifunović Birčanin, Kosta Pećanac i Dobrosav Jevđević. U Srbiji je Orjuna naročito saradivala sa Narodnom odbranom i Udruženjem četnika, s kojima su veze bile izuzetno jake. Bartulović je svjedočio da je četničkim delegatima „priređen veličanstveni doček“ u Splitu. Sličan

---

6 Tekst Rezolucije Kongresa, u čijem sastavljanju je učestvovao i Bartulović, vidjeti u: Bartulović 1925: 114.

7 *Orjuna*, Ljubljana, 8. april 1923.

sporazum sklopljen je u avgustu 1923. u Beogradu, i sa Narodnom odbranom. Sa Jugoslovenskim sokolima trajala je neprekinuta saradnja od početka dvadesetih godina.

Bartulović je pisao da je april 1924. bio vrlo buran za Orjunu. U to vrijeme najkrvaviji sukob orjunaša desio se s komunistima (koji su o Orjuni govorili kao o velikosrpskoj fašističkoj organizaciji), prilikom posvjete „Barjaka radničke Orjune“ u Trbovlju 1. juna 1924. godine. O tom događaju Bartulović je ostavio vrlo upečatljiv zapis (Bartulović 1925: 120–121).

Protivnici Orjune (naročito slovenački klerikalci) zalagali su se za njeno ukidanje tvrdeći da i bez nje ima previše jugoslovenskih nacionalnih organizacija. Postavljali su pitanje: „Čemu Orjuna?“ Orjunaši su odgovarali da danas nema potpune avangarde jugoslovenskog nacionalizma, i da samo sokolstvo nije dovoljno. Zaključili su da Orjuna, i pored sokolstva ima svoj *raison d'être*, i da te dvije organizacije nisu konkurentske već jedna drugu dopunjuju (Kovačić 1925).

Bartulović u Jadranskoj straži 1925–1932.

Bartulovićevi unitarni liberali iz Orjune, Jugoslovenskih sokola, Jugoslovenskih četnika, Narodne odbrane, bili su članovi i aktivisti i u Jadranskoj straži, naročito u periodu od 1925. do 1934. godine. Kompletirao se, dakle, front jugoslovenskih nacionalista za odbranu Jugoslavije, prvenstveno od Italije.

Jadranska straža osnovana je u februaru 1922. godine. Njoj se nekoliko godina potom priključio Niko Bartulović, i požrtvovano joj služio, prvenstveno kao ideolog, propagandista-spisatelj i impresivni govornik na njihovim javnim skupovima. Prvi broj glasila (mjesečnika) ove organizacije, *Jadranska straža*, izašao je 1. januara 1923. godine. Revija je bila najmoćniji propagator ideje Jadranske straže jer se štampala u čak 4.000 primjeraka. Do 1927/28. glavni urednik *Jadranske straže* bio je prof. Silvije Alfirević, koji će u ratu preći na pravoslavlje, vratiti

se u „predačko srpstvo“ i postati splitski srpski četnik Ilije Trifunovića Birčanina, zajedno s književnikom Đurom Vilovićem. U vrijeme pada Italije, u septembru 1943, splitski komunisti, koji su kratko zavlada Splitom, na monstruozan način su ga likvidirali, zajedno sa dr Jakšom Račićem, osnivačem splitskog Marjana (Žutić 2013).⁸

Niko Bartulović postao je glavni urednik *Jadranske straže* 1928. godine (Rubić 1932: 15). Te godine „čitava Jadranska straža stupila je u članstvo Narodne odbrane“. Godine 1929. organizacija je imala preko 40.000 članova, 10.000 čitalaca revije, 374 ogranka.

Ne treba zaboraviti da je Bartulović kao jugoslovenski liberal posebne simpatije gajio prema liberalnoj Čehoslovačkoj – srednjoevropskom ideološkom stubu frankofilskog evropskog poretka, koji je utemeljen na demokratiji Masarikovog i Beneševog tipa. Zbog ovakvog svog ideološkog opredjeljenja Bartulović je, u ime Jadranske straže, tridesetih godina s oduševljenjem pohodio „bratsku“ Čehoslovačku. Česi su uzvraćali masovnim dolascima u turizam na dalmatinski Jadran.

Bartulović u slobodnozidarskim (masonskim) redovima

Treba istaći da su pomenute jugoslovenske nacionalne organizacije bile u vrlo bliskim vezama sa masonima – avangardom internacionale liberala. Prema izjavama istaknutih jugoslovenskih slobodnih zidara, masonerija je imala vrlo zapaženu ulogu u političkom životu Kraljevine SHS. Veze sa pariskim Velikim Orijentom za posledicu su imale dominantan uticaj francuske politike u ideološkom i političkom životu Kraljevine SHS. Masonerija je uglavnom sprovodila inostrane instrukcije, i time je nastojala da pod kontrolom drži cjelokupan javni život – kulturu i prosvjetu, privredu i finansije, pomenuta patriotska i nacionalna udruženja, u kojima je Bartulović bio istaknuti pripadnik. Vođstvo srpskog odbrambenog nacio-

---

8 Nikola Milovančev, *Niko Bartulović i njegovi saborci*.

nalno-kulturnog političkog udruženja – Srpskog kulturnog kluba, na čelu sa Slobodanom Jovanovićem, bilo je takođe uključeno u rad slobodnozidarskih organizacija. Uopšte uzev, srpska intelektualna elita i srpski državotvorci, zajedno sa slovenačkim i hrvatskim jugoslovenskim liberalima i Jevrejima, u velikom broju bili su pripadnici jugoslovenskih masonskih organizacija (loža) (Žutić 2007: 36).

Masoni su bili članovi različitih stranaka i nacionalno-kulturnih organizacija: bilo ih je u Narodnoj radikalnoj stranci Nikole Pašića,⁹ dominirali su u Demokratskoj stranci Ljube Davidovića, Zemljoradničkoj stranci Jovana Jovanovića Pižona, a naročito u pomenutim jugoslovenskim nacionalnim organizacijama (Sokolima, Orjuni, Jadranskoj straži, Četnicima, Narodnoj odbrani i dr.).

Masoni su, pa tako i Bartulović, propagirali безусловnu lojalnost Kralju i Državi, apsolutnu toleranciju prema svim religijama, ali i suzbijanje rimskog klerikalizma, „kult humaniteta“ i težnje za etičkim uzdizanjem naroda, služenje „najvišim ciljevima“ nacije u duhu narodnog i državnog jedinstva. U ložama je bilo izraženo antikomunističko raspoloženje, pošto su se jugoslovenski unitarni nacionalizam i centralizam, i komunistički federalizam, međusobno isključivali. Masoni su zato simpatizovali Šestojanuarsku diktatorsku politiku kralja Aleksandra, pošto jesu bili uvjereni Jugosloveni, i pritom smatrali da se ponekad, zbog odbrane liberalnog državnog poretka, mogu primjeniti i radikalne (diktatorske) državne mjere (liberalni radikalizam).

Tema nad temama masonskog interesovanja bio je crkveni klerikalizam, naročito klerikalizam Rimokatoličke crkve. Niko Bartulović postupao je upravo po internacionalnim geopolitičkim masonskim zamislima vezano za ideologiju građanskog liberalizma, jugoslovenskog nacionalizma, i u njegovom „integralno-jugoslovenskom početku“ za centralizovani državni sklop, ali i, naravno, za crkveni antiklerikalni vjerski kurs.

---

9 AJ, fond Masonske lože u Jugoslaviji (100-15-53).

U fondu Masonske lože Arhiva Jugoslavije navedeno je da je „književnik i novinar“ Niko Bartulović bio član Lože „Dositej Obradović“, od 1930. godine. U spisku masona iz Beograda za 1942. godinu, iz vremena Nedićeve vlade, pod naslovom „Nekoji članovi nekih slobodno-zidarskih (masonskih) loža u Beogradu“, pod brojem 43. naveden je književnik i novinar Niko Bartulović, kao „glavni propagator u Jugoslaviji masonskih zlodela slobodnih zidara, Masarika i Beneša“. Poslije bombardovanja Beograda, u aprilu 1941. godine, za Bartulovićem je pokrenuta prava hajka zbog masonstva i njegovog članstva u Sokolu Kraljevine Jugoslavije (bio je posljednji urednik *Sokolskog glasnika*, 1941. godine).¹⁰

U „Spisku masona privatne profesije“ Bartulović je naveden kao mason trećeg stepena.¹¹ Proučavalac masona Zoran Nenezić takođe je naveo književnika Niku Bartulovića kao slobodnog zidara, člana Lože „Dositej Obradović“.¹²

Stupajući u ložu Niko Bartulović bio je upoznat sa Pravilima o radu Velike nacionalne lože „Jugoslavija“. Prema tim pravilima, osnovni cilj lože bio je da izdvaja individualne vrijednosti i da formira elitu, koju će spremati i osposobiti za visoke kulturne i nacionalne zadatke; da selekcijom i formiranjem jedinki u duhu jugoslovenske ideologije, a na bazi monarhističkog sistema, saraduje na ostvarenju integralnog jugoslovenstva i potpunom duhovnom stapanju jugoslovenskog naroda; da potpomaže svaku akciju koja ide za očuvanjem nacionalnih kulturnih tekovina i da daje i potpomaže svaku inicijativu koja ide za dobijanjem ekonomske nezavisnosti i podizanjem kulturno-prosvjetnog, moralnog i materijalnog nivoa jugoslovenskog naroda; da radi na ostvarenju maksimuma socijalne pravde i socijalnog blagostanja

---

10 Bartulovićev dosije iz njemačke obavještajne službe EK.

11 AJ, 100-14-50.

12 U spisku slobodnih zidara za Beograd Zoran Nenezić je naveo književnika Niku Bartulovića (pod brojem 31) kao slobodnog zidara. U popisu članova Lože „Dositej Obradović“ navedeno je da je Bartulović postao član te lože 1930. godine, i da je dobio razrešnicu 1940. zbog afilijacije u Englesko-jugoslovensku ložu (Nenezić 1984: 573, 557, 595).

jugoslovenskog naroda, a u okviru zapadne liberalne civilizacije; da radi na širenju slobode savjesti i da potpomaže obrazovanje nacionalnih crkava (naročito u okviru Rimske crkve stvaranjem Jugoslavenske /Hrvatske/ starokatoličke crkve, otpadnice od Vatikana) i drugo.

Veliku ložu „Jugoslavija“ sačinjavalo je šest članova osnivača i po jedan stalni delegat banovinskih loža. Ona je davala direktive cjelokupnom radu, izdavala uputstva i vodila nadzor nad sveukupnim djelovanjem. U slučaju prestanka rada i raspuštanja Velike lože, imovina Lože dijelila bi se tako da jedan dio pripadne Narodnoj odbrani a drugi dio Glavnom Savezu sokola Kraljevine Jugoslavije¹³ (ovo svjedoči o značaju ovih organizacija za masonstvo).

Bartulović se uglavnom držao unitarnih odredbi Pravila Velike lože „Jugoslavija“, i time dao veliki doprinos, naročito u propagandi jugoslovenskog narodnog jedinstva i „stapanja jugoslovenskog naroda, u borbi protiv klerikalizma rimokatoličke crkve i u potpomaganju rada nacionalnih crkava (pravoslavnih i starokatoličkih)“. Sve ranije navedene „masonske“ teme dominirale su u Bartulovićevom publicističko-političkom i književnokritičkom spisateljskom opusu, naročito u periodici, u kojoj je objavljivao članke i priloge (*Književni jug, Orjuna, Pobeda, Jadranska straža, Javnost, Krug, Vidici* i drugi).

Bartulovićev masonski „brat“, i samim time ideološki liberalni istomišljenik – jugoslovenski nacionalista, bio je prof. dr Viktor Novak, koga je u masoneriju uveo historičar prof. dr Ferdo Šišić 1924. godine. Kao i Bartulović, on je bio član Lože „Dositej Obradović“ u Beogradu, a njihov jugoslovenski nacionalizam istovremeno se razvijao učešćem u antiaustrijskim omladinskim liberalnim („naprednjačkim“) pokretima uoči Prvog svjetskog rata.¹⁴

S druge strane, pod uticajem Novaka i Šišića (ali i Vladimira Ćorovića) Bartulović je, iako apologeta jugoslovenstva, razvijao jedan nekritički pogled na hrvatsku naciju (kao „prastari“

13 AJ, 14-65-204.

14 100-15-53, Izjava masona Antonija Šokorca, koji je bio Drugi veliki tajnik.

dio troplemenog jugoslovenskog naroda), prihvatajući virtuelnu historiografiju hrvatstva iz druge polovine 19. vijeka.

Istoričar Viktor Novak napredovao je čak do najvišeg, trideset trećeg stepena, i bio je Veliki tajnik Velike lože „Jugoslavija“. Ideje nacionalnog jedinstva Novak je sintetizovao u svojoj *Antologiji jugoslavenske misli i narodnog jedinstva*, za koju je sam kralj Aleksandar napisao predgovor (Novak 1930). Među antologičare jugoslovenske misli Novak je svrstao i Niku Bartulovića, pa je u svojoj *Antologiji* objavio tekst „Niko Bartulović 1913, u godini 'Vedine' ankete o jugoslavenskom pitanju“ (Isto).

Sa približavanjem rata masonski antinacizam i antifašizam bili su sve dominantniji. Članovi Lože „Dositej Obradović“, znači i Niko Bartulović, opredjelili su se da podrže Jugoslovensku vojsku u Otadžbini / JVuO – pojedinci vješto prikriveno, dok je Bartulović nastupao jugoslovenski naivno i otvoreno, što je za njega na kraju bilo kobno. Prikriveni simpatizer JVuO bio je i njegov sapatnik iz austrijskih kazamata književnik Ivo Andrić (1914–1917), ali i Viktor Novak. Iako su bili masoni i prikriveni simpatizeri ravnogoraca, Viktor Novak i Ivo Andrić su, u odnosu na Bartulovića, ostvarili konjunkturna velika priznanja komunističkog režima, dok je Bartulović na surov način likvidiran od komunističkog vođstva Hrvatske, negdje u okolini Topuskog.¹⁵

Istoričar i pravnik Nikola Milovančev zapisao je da je „jasno da je odluka o ubistvu tako značajnog intelektualca, kao što je bio Niko Bartulović, donesena u samom vrhu Komunističke partije Hrvatske (Jugoslavije). Na taj način on je podijelio sudbinu dva druga poznata Hvaranina: dr Jakše Račića, jednog od najuglednijih i najvoljenijih građana Splita, poznatog hirurga, predsjednika društva 'Marjan'“ Milovančev dalje navodi da je iz istog političko-ideološkog razloga ubijen i „jedan od najvećih srpskih pjesnika XX vijeka, rodom iz Brusja na

---

15 Žutić 2010 I; N. Milovančev, *Niko Bartulović i njegovi saborci*.

Hvaru – Josip Sibe Miličić... I on je, kao i Račić, bio Čipikov dobar prijatelj, a ni njemu se, kao ni Bartuloviću, ni danas ne zna grob.”¹⁶

Bartulovićev filozofski stav o ideologijama

U drugoj polovini tridesetih godina impresivnim radovima (objavljenim u *Javnosti*, *Krugu* i *Vidicima*), Bartulović doživljava svoj književno-istorijski i filozofski zenit, kada čitaoca suočava sa dubinskim istorijskim ideološkim procesima koji presudno (bitno) određuju nacionalni karakter privrede, kulture i politike u jednoj zemlji. U svojim radovima Bartulović analizira ideološki uticaj u Kraljevini Jugoslaviji, ali i u evropskim i svjetskim okvirima, koji svoj konačni oblik u Jugoslaviji dobija preko apologetike građanskom liberalizmu – liberalnom jugoslovenstvu, ali i preko osude totalitarnih ideologija rimokatolicizma, nacizma, fašizma i komunizma. Bartulović je tako pratio „duhovne učitelje i interprete najkonsekventnije demokratije, američke, engleske, francuske i češke, od vremena Abrahama Linkolna pa do njegovog uzora Čeha Tomaža Masarika“ (Žutić 2010 II: 5).

Bartulović je u svojim radovima citirao češke liberalne ideologe, kao npr. dr J. Slavika, koji je 1938, u vreme Minhenske krize, u reviji *Sobota* pisao o „najnovijoj kampanji protiv ideologija u Čehoslovačkoj“, zaključivši da se takva kampanja u Evropi javljala uvijek kada je, „posle slobodarskih era, nastupala reakcija“. Pri tome Bartulović nije zaboravio da je i reakcija imala svoju ideologiju, pa je konstatovao da nema tog vladavinskog sistema koji nema svoje ideologije. Potom je citirao Slavikove oštroumne konstatacije:

Traži li se kod nas da napustimo sve ideologije, onda se traži nemoguće. Foerbah je kazao da se čovek i razlikuje od majmuna samo time, što ima izvesno shvatanje o stvarima.

---

16 N. Milovančev, *Niko Bartulović i njegovi saborci*.

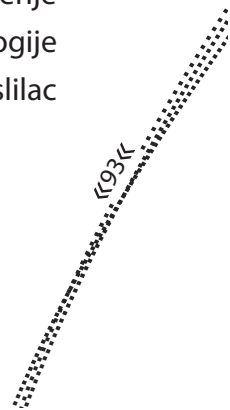
Tražiti da građanin bude bez ideologije, znači dakle, kao tražiti od njega da se pretvori u političkog majmuna, koji nema ni pojma o tome kako nastaju i kako se menjaju vladavinski sistemi. Bez političkih ideologija svet bi podlegao političkom idiotizmu. Oni koji to traže, ne čine to zato što bi građani u XX veku mogli zaista da žive bez ideologije, već zato da bi onemogućili stvaranje društvenih teorija, koje otkrivaju (tajne) kako je došlo do izvesnih režima u današnjem svetu. Reakcija koja vodi taj boj protiv ideologija, tvrdi da je demokratija zatajila. Kao da je ikakva reakcija u savremenoj Evropi bila mogla da dođe na vlast, da nisu demokratski režimi pravili greške i ludosti? I zato mi tvrdimo da nikad kao u današnjim vremenima nije potrebno toliko političke ideologije, zdrave, zaista demokratske i slobodarske...¹⁷

U svojim uspjelim polemikama Bartulović je pisao da se dobar dio nauke, literature, publicistike i umjetnosti u fašističkim ili boljševičkim zemljama pretvorio u dirigovani falsifikat. S druge strane, istu ili sličnu ocjenu nije davao nauci i literaturi liberalno-demokratskih stvaralaca koji su takođe, u većoj ili manjoj mjeri, falsifikovali istorijske fakte (činjenice), naročito u Kraljevini Jugoslaviji vezano npr. za nacionalno-vjerske, etničke i neetničke identitete (nadicije), proglašavajući pritom vjerske i konvertitske grupacije za nove umjetne etničke individualitete (iako su u začetku neetnički). Bartulović je ipak ponekad priznavao da se „događalo“ i u demokratskim i liberalnim sredinama da se „poneke istine suviše natežu“ (Žutić 2010 II: 5).

Smatram da se ideologija mora, dakle, tumačiti kao podstrekač svih globalnih društvenih promjena, ukoliko se osnaži u mjeri da postane ideološka internacionala. Takvo tumačenje ideologije najbolje se može sagledati preko ideologije građanskog liberalizma (ideologije građanskih revolucija), koja dominira u evropskoj istoriji XX vijeka. Jedan „sklonjeni“ mislilac

---

17 Isto.

(danas bismo rekli: teoretičar zavjere), dr Karl Gemind, ideolog liberalizma koji je živio u Beogradu, o tom zadatku ideologija (suštini) napisao je da je ideologija stvaralac svega postojećeg u društvenim kretanjima, tj. da je „jedan pogled na svijet koji nije samo ekonomski niti se smije identifikovati sa teorijom slobodne trgovine“. On je, kako kaže dr Gemind, mnogo širi jer kao pogled na svijet obuhvata važne oblasti društvenog života: privredu, kulturu, politiku i društveni život uopšte.¹⁸

LITERATURA

Bartulović 1913: Niko Bartulović. „Jugoslavenska pitanja“, *Veda*, 1913, br. 1: 28–29; br. 2: 75–77.

Bartulović 1925: Niko Bartulović. *Od revolucionarne omladine do Orjune*. Split.

Čičin Šain 1921: Č. Š. [Ćiro Čičin Šain]. „Jugoslovenska misija“, *Pobeda*, br. 19, 24. decembra 1921.

Donat 1998: Branimir Donat. „Niko Bartulović hrvatski pisac – apologet Orjune i četničke ideologije“. *Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike*. Zagreb: Matica hrvatska.

Gligorijević 1964: Branislav Gligorijević. „Srpska nacionalna omladina (SRNAO)“. *Istorijski glasnik*, 2–3, Beograd.

Gligorijević 1986: Branislav Gligorijević. „Osobenosti fašizma u Jugoslaviji dvadesetih godina“. *Marksistička misao*, br. 3. Beograd.

Kovačić 1925: M. Kovačić. „Orjuna in Sokolstvo“, *Orjuna*, 4. april 1925.

Milovančev. Nikola Milovančev. *Niko Bartulović i njegovi saborci* (rad u rukopisu).

N. O. 1922: „Narodna odbrana“, *Pobeda*, br. 43, 8. juna 1922.

Nenezić 1984: Zoran Nenezić. *Masoni u Jugoslaviji 1764–1980*. Beograd: Narodna knjiga.

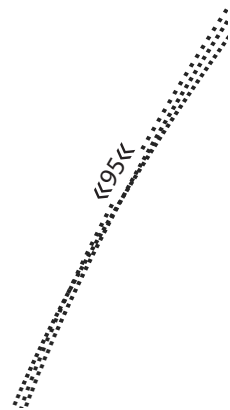
Novak 1930: Viktor Novak. *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva (1390–1930)*, Beograd: Izdanje autorovo.

Rubić 1932: Ivo Rubić. „Jadranska straža kroz deset godina“, *Spomenica prigodom desetogodišnjice udruženja Jadranska straža*. Beograd.

---

¹⁸ *Blagostanje*, br. 1, Beograd 1931 – u: Žutić 2007.

- Tešić 1983: Gojko Tešić. *Zli volšebnici – polemike i pamfleti u srpskoj književnosti 1917–1943*. Beograd: Slovo ljubve.
- Žutić 1991: Nikola Žutić. *Sokoli – ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*. Beograd: Angrotrade, 1991.
- Žutić 2007: Nikola Žutić. *Liberalizam i Srbi u prvoj polovini XX vijeka*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Žutić 2010 I: Nikola Žutić. *Niko Bartulović – rimokatolik četnik: od liberala antiklerikalca i antikomuniste do ravnogorca antifašiste*, knj. I. Beograd: Srpska radikalna stranka.
- Žutić 2010 II: Nikola Žutić. *Ideologija i politika Nike Bartulovića – knjige, članci, kritike i polemike 1911–1935*, knj. II/1. Beograd: Srpska radikalna stranka.
- Žutić 2010 III: Nikola Žutić. *Ideologija i politika Nike Bartulovića – članci, kritike i polemike 1935–1941*, knj. II/2, Beograd: Srpska radikalna stranka.
- Žutić 2011: Nikola Žutić. *Istorijsko u književnosti Nike Bartulovića: autobiografsko ideološko-političko u romanima, dramama i pripovjetkama 1918–1941*, knj. III. Beograd: Srpska radikalna stranka.
- Žutić 2013: Nikola Žutić. *Đuro Vilović – od župnika do četnika*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Žutić 2015: Nikola Žutić. *Velika Srbija 1888–1926*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Nikola Žutić

NIKO BARTULOVIĆ'S IDEOLOGY AND POLITICS IN THE 1918–1941 PERIOD

Summary

As far as Bartulović's ideological-political view is considered, rumor has it he was "the Greater Serbian hegemony" and "condition of being a bloodthirsty Chetnik" exponent. In fact, he was and has still been regarded as a romantic captive of the idea of Yugoslavism, who believed in it openheartedly, even when everyone clearly understood such a national conception in the years preceding World War II was becoming a utopia. In fact, in the Kingdom of Yugoslavia, the Yugoslav, anti-nationalist, anti-fascist, anti-communists Yugoslav organizations' (Yugoslavian Falcons, Orjuna (the Organization of Yugoslav nationalists' members), Yugoslav Chetniks, the Yugoslav People's Army, the Adriatic Guard, Masons) front was created. Not only did Bartulović participate in it but he was also a prominent leader (often being the president as well) and avant-garde initiator of such organizations' foundation. All of them belonged to the liberal ideological International. They were designed for the purpose of creating and expanding such ideology in the field of culture, religions (creation of a not professional, anti-clerical attitude), especially in relation to the creation of a national liberal model – the Yugoslav integral one. "Yugoslavia above anything else" is Bartulović's main national postulate.

Keywords: Ideology, Bartulović, Yugoslav Falcons, Orjuna, Chetniks, National Defense, Adriatic Guard, Masons, Viktor Novak, Đuro Vilović, Tomáš Masaryk

